

Хатина дядька Тома

Про книгу

Ця книга містить адаптований текст найвідомішого роману американської письменниці Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» про жахливі умови життя рабів у США на початку 1850 років. Плантатор Шелбі після невдалих операцій на біржі вирішує віддати свого найліпшого чорношкірого раба Тома работорговцю Гейлі. Неодноразово власники покірного і відданого Тома змінюють один одного. Найжорстокішим виявляється деспотичний Саймон Легрі, який прагне зробити з доброго та чуйного Тома жорстокого наглядача. Проте той не поступається своїм внутрішнім людським принципам, намагаючись полегшити життя інших рабів, допомагає їм та підтримує. Після втечі двох невільниць Тома забивають до непритомності й залишають у хатині...

ХАТИНА ДЯДЬКА ТОМА

ГАРРІЕТ
БІЧЕР-СТОУ

ХАТИНА ДЯДКА ТОМА

ГАРРІЕТ
БІЧЕР-СТОУ

ГАРРІЕТ БІЧЕР-СТОУ

ХАТИНА ДЯДЬКА ТОМА

(СКОРОЧЕНО)

З англійської переклала Олена Валера

Київ
BOOKCHEF

Розділ I

В ЯКОМУ ЧИТАЧ ЗНАЙОМИТЬСЯ ІЗ «ЧУЙНОЮ» ЛЮДИНОЮ

Одного холодного лютневого вечора двоє джентльменів сиділи за келихом вина у пишно обставленій вітальні в містечку П. у штаті Кентуккі. Щиро кажучи, один з них аж ніяк не скидався на джентльмена. Це був невисокий кремезний чоловік з пересічними рисами обличчя і шорсткими руками, одягнутий в строкатий жилет, а на золотому годинниковому ланцюжку у нього була підвішена ціла в'язка печаток. Чванливі манери і груба мова виказували в ньому людину з низів.

Його співрозмовник, містер Шелбі, навпаки, виглядав як справжній джентльмен. Будинок Шелбі мав усі ознаки розкоші.

— Ось так я б і вирішив справу, — мовив містер Шелбі.

— Я не можу вести торгівлю у такий спосіб, містере Шелбі, — відказав його співрозмовник.

— Запевняю вас, Гейлі, Том — рідкісне створіння, він цілком вартий тієї суми, — чесний, відданий, вправний, під його керівництвом все моє господарство працювало бездоганно, як годинниковий механізм.

— Чесний, як для негра? — запитав Гейлі.

— Ні, він дійсно добрий і побожний чоловік. Чотири роки тому Том прийняв християнство, і я впевнений, що його вчинок був щирим. Відтоді я довіряю йому все своє майно, дозволяю вільно подорожувати країною і завжди переконувався в його порядності і пунктуальності.

— Мало хто вірить у побожність негрів, Шелбі, — промовив Гейлі.

— Томова віра у Бога найщиріша, — зауважив містер Шелбі. — Минулої осені я відправив його самого до Цинциннаті, аби він залагодив для мене одну бізнес-оборудку і привіз додому п'ятсот доларів. Том, звичайно ж, повернувся назад, як я і передбачав. Мушу зізнатися, мені шкода розлучатися з ним. Том цілком вартий того, аби погасити увесь мій борг, і ви б із цим погодились, Гейлі, якби у вас була совість.

— У мене рівно стільки совісті, скільки це припустимо для комерсанта, тобто лише дециця, аби при нагоді нею присягатися, — пожартував работоргівець. — Ви знаєте, задля своїх друзів я готовий на все, однак ви зажадали від мене надто багато.

— Добре, Гейлі, чого ж ви хочете? — запитав містер Шелбі після обтяжливої паузи.

— Чи немає у вас хлопчика або дівчинки, яких ви могли б додати до Тома?

— Гм... Немає таких, які були б мені не потрібні. Я б взагалі нікого не продавав, якби не нагальна необхідність.

Тієї миті двері відчинилися і маленький хлопчик-квартерон* чотирьох-п'яти років увійшов до кімнати. У зовнішності хлопчика було щось надзвичайно привабливе і чарівне. Його тонке, як шовк, чорне волосся блискучими кучериками обрамляло кругле обличчя з ямочками на щоках.

— Гей, Джиме Кроу**! — озвався до хлопчика містер Шелбі і, присвиснувши, кинув йому гроно родзинок. — Лови!

Дитинча щодуху кинулося за гостинцем, а його господар зареготав.

— Ходи-но сюди, Джиме Кроу! — промовив він.

Малюк підійшов до господаря і той погладив його кучеряву голову й полоскотав йому підборіддя.

— А тепер, Джиме, покажи цьому джентльмену, як ти вмієш співати і танцювати.

Хлопчик затягнув своїм дзвінком і чистим голосом одну з диких і запальних негритянських пісень, супроводжуючи свій спів гармонічними рухами рук, ніг та всього тіла в такт мелодії.

— Браво! — вигукнув Гейлі, кидаючи йому чверть апельсина.

— Тепер, Джиме, покажи, як ходить старий дядько Каджо під час нападу ревматизму, — попросив хлопчика господар.

В одну мить личко малюка скривилося і зморщилося, його спритне тіло зігнулося в спині і він, спершись на палицю свого господаря, закульгав по кімнаті, плюючи направо і наліво, як це робив літній чоловік.

Обидва джентльмени зайшлися гучним сміхом.

— А тепер, Джиме, — звелів малюкові містер Шелбі, — зобрази, як старий Елдер Роббінс співає псалми.

Круглови́де обличчя хлопчика нараз витягнулося, набуло надзвичайно серйозного виразу і він заспівав мелодію псалма в ніс з незворушною урочистістю.

— Ура! Браво! Який кумедний хлопчина! — вигукнув Гейлі. — Знаєте що, — промовив він, зненацька ляснувши містера Шелбі по плечу, — додайте мені ще цього хлопчачка і справу буде вирішено.

У той самий момент двері тихенько відчинились і до кімнати увійшла молода квартеронка десь двадцяти п'яти років.

Достатньо було лише кинути на неї оком, аби зрозуміти, що то мати малюка. В неї були такі ж самі великі й виразні темні очі, такі ж кучеряві пасма шовкового чорного волосся.

— Що ти хотіла, Елізо? — запитав у жінки господар, коли вона нерішуче зупинилась і поглянула на нього.

— Я шукаю Гаррі, сер.

— Добре, забори його звідси, — сказав містер Шелбі й Еліза, взявши дитину на руки, квапливо вийшла.

— Побий мене грім! — захоплено промовив работорговець, повернувшись до містера Шелбі. — Оце так товар! Продавши цю дівчину на невільничому ринку в Новому Орлеані, ви можете значно примножити свої статки. Послухайте, краще продайте її мені! Скільки ви за неї хочете?

— Я не збираюся на ній наживатися. Вона не продається і це питання не обговорюється, — холодно відказав містер Шелбі.

— Добре, тоді віддайте мені хлопчика, — запропонував работорговець, — погодьтеся, що я йду на значні поступки.

— Однак заради всього святого, навіщо він вам потрібен? — запитав Шелбі.

— У мене є друг, який займається досить своєрідним бізнесом. Він купує гарненьких хлопчиків і спеціально виховує їх для продажу заможним людям, які хочуть, аби їм прислугоували вродливі лакеї. А це маленьке чортеня просто чудовий товар!

— Правду кажучи, я б волів не продавати хлопчика, — задумливо промовив містер Шелбі. — Річ у тім, що я добросердний чоловік і мені гірко думати про те, щоб відібрати дитину в матері, сер.

— Справді? Я й сам терпіти не можу, коли жінки починають скімлити і рюмсати, однак мені вдається повністю уникати подібних

сцен. Відправте цю дівчину кудись ненадовго, і зможете владнати все до її повернення. А потім ваша дружина подарує їй якусь прикрасу і вона швидко втішиться.

— Я боюсь, що це її не втішить.

— Та годі вам! Негри переживають усі гризоти значно легше, аніж білі, — вів далі Гейлі. — Дехто вважає, що работоргівля робить людей нечутливими, але я не згоден. Звісно ж, не варто вихоплювати дітей із рук матерів, так можна лише зіпсувати товар. Завжди краще виявити чуйність, повірте моєму досвіду. Всі мої негри вгодовані та в доброму здоров'ї і кількість смертних випадків серед них значно менша, ніж у інших работорговців. Я впевнений, що поводжуся з рабами саме так, як годиться.

— Щасливий той, хто завжди задоволений собою, — промовив містер Шелбі, відчуваючи явну незручність від щойно почутого.

— Добре, — озвався Гейлі після тривалої паузи, — то яким буде ваше рішення?

— Мені треба подумати і порадитися з дружиною, — відказав містер Шелбі. — Зайдіть до мене сьогодні між шостою і сьомою годиною вечора й отримаєте відповідь.

Работоргівець уклонився і вийшов з кімнати.

— Як би я хотів скинути зі східців цього зарозумілого покидька! — промовив містер Шелбі, коли двері за гостем зачинились. — Якби мені раніше сказали, що я буду змушений продати Тома одному з тих капосних работоргівців Півдня, я б не повірив. А тепер мені доведеться продати його і малюка Елізи також! І як мені розповісти все дружині? Ось до чого доводять борги! Цей дерилюд знає, що загнав мене у глухий кут і скористається з того.

Підійшовши до дверей, Еліза випадково почула кілька слів, із яких почала здогадуватись, що работорговець хоче купити її хлопчика. Молода жінка залюбки послушала б іще, однак її покликкала господиня і вона мусила поквипитись.

— Елізо, дівчинко моя, що з тобою сьогодні коїться? — запитала господиня молоду служницю після того, як та перекинула глечик з водою, повалила робочий столик і насамкінець подала їй довгу нічну сорочку замість шовкової сукні, яку треба було принести із шафи.

Еліза стрепенулась.

— О, пані! — промовила вона, підводячи очі, і раптом залилася слізьми. — Сьогодні у нас був работоргівець і я чула, як він розмовляв з господарем. А що коли пан захоче продати мого Гаррі?

— Продати Гаррі? Що ти таке говориш, дурненька дівчинко? Ти ж знаєш, що твій господар ніколи не має справ з работоргівцями Півдня. І кому взагалі може спасти на думку купувати твого Гаррі? Заспокойся, посміхнись і застібни мені сукню. І більше ніколи не підслуховуй під дверима.

— Добре, пані, але ж ви ніколи не погодитесь на... на...

— Що за дурниці, дитя моє? Звичайно ж, ніколи не погоджусь. Це все одно, що я захотіла би продати свою власну дитину. Однак Елізо, ти занадто пишаєшся своїм малюком. Варто людині лише переступити поріг нашого будинку, як ти вже вважаєш, що вона прийшла купувати твого Гаррі.

Заспокоєна впевненим тоном своєї господині, Еліза продовжила спритно і старанно одягати її, сміючись над своїми недавніми страхами.

Місіс Шелбі, абсолютно нічого не знаючи про фінансові труднощі свого чоловіка, але загалом вважаючи його доброю людиною, цілком щиро переконувала Елізу в безпідставності її підозр. Вона навіть не замислилась над її словами і, заклопотана приготуваннями до вечірньої поїздки в гості, геть забула про свою розмову зі служницею.

* Людина, один із предків якої у другому поколінні належав до негроїдної раси, тобто нащадок мулата й білої людини. — *Тут і далі — прим. пер.*

** Прізвисько, що вживалось для позначення темношкірого раба або бідняка, взяте з пісні початку ХІХ ст. «Стрибай, Джиме Кроу», на основі якої було створено естрадний номер, у котрому білий актор з вимазаним сажею обличчям в сатиричному вигляді зображав негра.

Розділ II

МАТИ

Місіс Шелбі виростила і виховала Елізу улюбленим і випеченим дитям. Завдяки пильному нагляду і опіці своєї господині, Еліза була позбавлена тих спокус, які зазвичай підстерігають вродливу рабіню. З благословення місіс Шелбі вона одружилася з прегарним і талановитим молодим мулатом із сусідньої садиби — Джорджем Гаррісом.

Власник цього хлопця віддав його в найми на джутову фабрику, де той завдяки своїй спритності і дотепності невдовзі став найкращим робітником. Джордж винайшов машину для очищення конопель, що, з огляду на освіту і оточення винахідника, стало справжнім виявом його видатних здібностей механіка. Однак подальше життя хлопця опинилось у цілковитій залежності від грубого, нікчемного, деспотичного господаря. Коли до нього дійшли чутки про винахід Джорджа, він сів на коня і подався на фабрику, аби подивитися на свого обдарованого раба.

Очільник фабрики радо зустрів його, і в супроводі Джорджа вони пішли оглянути обладнання. Джордж розповідав про фабричні машини так упевнено і піднесено, що його господаря вразило усвідомлення власної меншовартості. З якого це дива його раб поводитьсь, ніби джентльмен? «Треба покласти цьому край, — подумав він. — Нехай попрацює на землі, аби не був занадто розумним».

Зненацька він оголосив, що забирає Джорджа додому, чим просто ошелешив фабриканта та інших робітників.

— Чи не надто покvapне ваше рішення, містере Гарріс? — зауважив господар фабрики. — Я готовий збільшити вашу винагороду за його роботу.

— Не в тому справа, сер. Просто я більше не маю наміру віддавати моїх людей у найми.

— Повірити не можу, що він винайшов цю машину! — недоладно вигукнув один з робітників.

— Дійсно! Машину, щоб ухилятися від роботи? Ні, він має працювати власноруч.

Джордж застиг, ніби вкопаний, усвідомивши власну приреченість. Йому перехопило подих, очі зблиснули недобрим вогнем, а всередині все кипіло, проте милосердний фабрикант торкнувся його плеча і стиха промовив:

— Заспокойся, Джордже! Нині підкорися йому, а я спробую тобі допомогти.

Однак пан-самоправець почув деякі слова з їхньої розмови і ще більше впевнився у рішенні поглумитися над своєю жертвою.

Джордж повернувся додому, де йому стали доручати найважчу й найвиснажливішу роботу на фермі. Він міг приборкати у собі кожне різке слово, однак його палаючий погляд і насуплене чоло промовляли дуже виразно, що людина — це не річ.

У щасливий період своєї роботи на фабриці Джордж одружився з Елізою. В ті часи, завдяки довірі і доброму ставленню до нього власника фабрики, він міг відвідувати дружину, коли забажає.

Упродовж двох років Еліза часто бачилася з чоловіком і ніщо не порушувало їхнього щастя, окрім смерті двох немовлят. Проте після народження Гаррі її душевний біль поступово ущух і вона знову віднайшла спокій. Так було до тієї миті, коли Джорджа безжально забрали від доброго фабриканта і він потрапив у залізні лещата свого законного власника.

Господар фабрики дотримав слова і за два тижні навідав містера Гарріса, сподіваючись, що його гнів згас і він дозволить Джорджу повернутися на колишнє місце, однак той був непохитним у своєму рішенні. Отже, Джордж втратив останню надію на порятунок і не бачив нічого попереду, окрім важкої праці та постійних принижень з боку злісного господаря.

ЧОЛОВІК ТА БАТЬКО

Місіс Шелбі поїхала в гості, а Еліза стояла на веранді і журливо дивилася на бричку, що поступово віддалялася. Аж раптом хтось поклав їй руку на плече. Еліза озирнулася, і вмить її очі засяяли.

— Джордже, це ти? Яка я рада, що ти прийшов! Пані поїхала з дому на цілий вечір. Ходімо до моєї кімнати, у нас багато часу.

Еліза провела чоловіка до маленької охайної кімнати, що виходила на веранду.

— Чому ти не посміхаєшся, Джордже? Поглянь-но, як виріс наш Гаррі.

— Я б волів, аби він ніколи не народжувався на світ! — з гіркотою промовив Джордж. — Навіщо я зустрів тебе, Елізо! Можливо, без мене ти була б щасливою.

Здивована і налякана Еліза поклала голову чоловікові на плече і залилася слізьми.

— Джордже! Джордже! Нащо ти так говориш? Невже трапилось щось жахливе? Ми ж були такі дотепер щасливі.

— Так, моя люба, ми були щасливими. А тепер моє життя — суцільна мука! Воно ледь жевріє. Я живу гірше за слимака. Я — нещасний, жалюгідний, беззахисний бідолаха. Навіщо чогось прагнути і чомусь навчатись? Навіщо взагалі так жити? Краще б мені померти!

— О Джордже, любий мій! Я знаю, скільки лиха ти пережив, втративши роботу на фабриці. Твій господар немилосердний до тебе, але попри все, він — твій господар.

— Мій господар! Хто зробив його моїм господарем? Хотів би я знати. Які у нього права на мене? Я така ж людина, як і він. Та я значно кращий за нього. Я знаю про бізнес більше і ліпше за нього вмю керувати. Я читаю і пишу краще за нього. Я всього досяг сам і нічим йому не завдячую. Яке він має право відбирати у мене роботу, до котрої я маю більший хист, аніж він, і перетворювати мене на тяглового коняку?

— О, Джордже! Ти лякаєш мене! Тільки не вчини чогось жахливого. Мені зрозумілі твої почуття, однак будь обережним заради нас з Гаррі!

— Я був обережним і терплячим, проте моє становище погіршується щодня і мені несила більше терпіти. Він користується будь-якою нагодою, аби позбиткуватися і принизити мене. Я думав, що коли добре працюватиму і буду розважливим, у мене після роботи буде трішки часу для читання і навчання, однак навантаження все зростає. Навіть якщо я мовчу, він вважає, що я одержимий дияволом. Присягаюся, одного дня цей диявол вирветься назовні і тоді господарю буде непереливки.

— А мені завжди здавалось, — сумно промовила Еліза, — що я маю коритися своєму господарю і господині, інакше яка з мене тоді християнка.

— Тебе можна зрозуміти, Елізо, бо твої господарі виростили тебе, наче свою дитину, вони годували тебе, одягали, пестили і навчали. Отже, вони можуть чогось і вимагати від тебе. А на мою долю з дитинства випадали тільки образи, штурхани і ляпаси, а єдине, про що я міг мріяти — аби мені бодай ненадовго дали спокій. За що мені бути вдячним? Я вже сто разів відшкодував усе, що на мене витратили. Я більше не терпітиму такого ставлення до себе! — вигукнув Джордж, щосили стиснувши кулаки.

— Що ти збираєшся робити, Джордже? Лише не вчини нічого лихого. Якщо ти довіришся Богу, він спрямує тебе на вірний шлях.

— Я не такий добрий християнин, як ти, Елізо, моя душа сповнена гіркоти. Мені важко повірити в Бога. Чому він допускає стільки зла? Я хотів би чинити лише добро, однак моє серце зранене і не здатне на смирення. Це важко зрозуміти, не побувавши на моєму місці, до того ж ти ще не знаєш усього.

— Що ще на нас очікує?

— Ось послухай. Нещодавно мій господар сказав, що з його боку було вкрай нерозважливо дозволити мені одружитися з тобою, оскільки він терпіти не може містера Шелбі та його рідню. Також він заявив, що більше не дозволить мені до тебе приходити і звелів взяти Міну за дружину, інакше він продасть мене на Південь.

— Але ж нас із тобою повінчав священник, так само, як і білих, — наївно мовила Еліза.

— Хіба ти не знаєш, що раб не може одружуватись? У нашій країні відсутній такий закон. Я не зможу залишатися твоїм чоловіком, якщо господарю заманеться розлучити нас. Ось чому я шкодую, що народився на світ і дав життя своєму бідолашному сину. Така ж доля може спіткати і його!

— О, ні! Мій господар такий добрий!

— Так, але він може раптово померти, і тоді Гаррі продадуть бозна-кому. Яка втіха від того, що наш син такий вродливий, розумний і здібний? Всі його принади і переваги, ніби меч, крятьтимуть твоє серце, бо тобі буде неймовірно важко його вберегти.

Згадавши про візит работоргівця, Еліза вмить зблідла, й у неї стислося серце, однак вона стрималась і нічого не сказала чоловікові, аби не хвилювати його.

— Елізо, люба моя, — похмуро сказав Джордж, — тримайся! Вже цього тижня я хочу втекти від господаря і податися до Канади. А звідти я спробую викупити вас із Гаррі — це єдина надія, яка нам залишається. Молися за мене, можливо, Бог почує тебе. А тепер прощай!

Якийсь час обидва мовчали. Вже потім спромоглися на кілька останніх слів, сльози, гіркі ридання. І вони попрощалися так, як прощаються люди, чия надія на можливу зустріч така ж непевна, як тонке павутиння.

ВЕЧІР У ХАТИНІ ДЯДЬКА ТОМА

Хатина дядька Тома була невеликою дерев'яною будівлею, що прилягала до панського будинку. Навпроти неї знаходився гарно доглянутий садок, в якому щоліта достигали полуниці, малина, а також інші фрукти та овочі. Фасадну стіну будинку обплели різнобарвні квіти, що сповнювало серце тітоньки Хлої втіхою і гордощами.

А тепер увійдемо до хатини. В будинку господарів уже повечеряли, і тітонька Хлоя, що була головною кухаркою, залишила своїх помічниць мити посуд і повернулася до власної оселі, аби приготувати вечерю для родини. Її кругле чорне обличчя блищить так, ніби вона змастила його яечним білком, подібно до спеченим нею булочок. Повновиде обличчя тітоньки Хлої аж променить утіхою, щоправда, з легким відтінком пихи, притаманної їй як найкращій в усій окрузі куховарці.

Саме зараз тітонька Хлоя уважно пильнує за приготуванням їжі, тож залишимо її за цією приємною справою і продовжимо огляд будинку.

В одному з кутків стояло ліжко, старанно застелене білосніжним покривалом, а перед ним лежав чималенький килим. Це місце в хатині слугувало замість вітальні і призначалося для всіляких урочистостей, там тітонька Хлоя почувалася неабиякою панією. В іншому кутку стояло ліжко, прибране значно простіше і, ймовірно, саме воно використовувалось як постіль. Стіну над піччю прикрашали яскраві гравюри із зображенням біблійних сцен і портрет генерала Вашингтона^{***}, виконаний в дуже незвичній манері.

У кутку на жорсткій лаві сиділо двоє кучерявих хлопчаків із чорними сяючими очима і пухкими лисніючими щічками, стежачи за маленькою сестричкою, що робила перші кроки.

Укритий скатертиною розсохлий стіл з нерівними ніжками був підсунутий ближче до печі. На ньому були розставлені чашки і тарілки, що було свідченням приготувань до вечері. За столом сидів дядько Том, який вважався правою рукою містера Шелбі. Оскільки саме він буде героєм нашої оповіді, мусимо описати його читачам.

Дядько Том був високим широкоплечим чоловіком міцної статури з лискучою чорною шкірою і типово африканським обличчям, що виражало несхибний розум, незбагненно поєднаний з лагідністю і доброзичливістю. Він видавався людиною, не позбавленою почуття власної гідності і самоповаги, але водночас довірливою та невибагливою.

У цю мить дядько Том зосереджено схилився над грифельною дошкою, повільно і старанно виводячи на ній літери під пильним наглядом мастера Джорджа — веселого і кмітливого тринадцятирічного хлопчика, що виглядав дуже поважно, усвідомлюючи свою роль вчителя.

— Та не так, дядьку Томе, — жваво промовив Джордж, помітивши, що Том не в той бік заокруглює хвостик літери «g», — у тебе ж виходить «q».

— Та невже! — вигукнув дядько Том, з повагою спостерігаючи за своїм молодим наставником, який дуже вправно виводив «g» та «q» для прикладу, а потім знову взяв грифель великими загрубілими пальцями і продовжив роботу.

— І як білим усе так легко дається! — зауважила тітонька Хлоя, приязно поглянувши на молодого господаря. — Як гарно мастер Джордж вміє читати й писати! А вечорами він приходить до нас, аби давати тобі уроки. Просто дивовижно!

— Тітонько Хлоє, я страшенно зголоднів, — озвався Джордж. — Чи скоро спечеться пиріг? Батьки хотіли, щоб я вечеряв удома, однак я знаю, де мені буде краще.

— Звичайно, мій дорогенький, звичайно, — відказала тітонька Хлоя. — Прибирайте хутчіше книжки зі столу і підсувайтеся ближче до мого старого, я подам вам сосиски, пиріг і млинці. Ви ж знаєте, що стара тітка прибереже для вас найсмачніше.

Невдовзі мастер Джордж дійшов до такого стану, що вже не міг з'їсти й зайвої крихти, і лише тоді помітив кучеряві голівки і блискучі очі двох хлопчаків, які заздрісно спостерігали за ним з протилежного кутка.

— Гей, Мозе, Піте! — крикнув Джордж, відламавши два великі шматки пирога і кидаючи їм. — Здається, вам теж хочеться чогось смачненького? Тітонько Хлоє, спечи їм якихось тістечок.

Джордж і Том вместились у затишному куточку біля печі, а тітонька Хлоя, що вже напекла чимало всіляких смаколиків, посадила собі на коліна маленьку Поллі і почала годувати її та їсти сама. Вона частувала також Моза і Піта, які примудрялися під час їжі перекидатися по підлозі й під столом, лоскотати один одного і час від часу смикати маленьку сестричку за ніжки.

— Чи є ще у кого такі бешкетливі діти? — буркотіла тітонька Хлоя, насправді відчуваючи неабияку втіху.

Потім вона дістала старого рушника, заздалегідь для цього відкладеного, налила на нього трохи води з надтріснутого чайника і почала витирати мелясу з обличчя і рученят доні, аж поки її шкіра не заблищала, а тоді передала дитину Томові й заходилася прибирати зі столу.

Том, посадивши Поллі на своє широке плече, почав підстрибувати і танцювати разом з нею, а Джордж махав до них носовою хусткою. Моз і Піт весело галасували і ревли, як ведмеді. Так усі веселились, аж поки геть не втомилися.

— Годі вже! Сподіваюсь, усі настрибались, — промовила тітонька Хлоя, висуваючи з-під ліжка грубий низенький ящик, що слугував за постіль. — А тепер, Мозе і Піте, лягайте спати, бо невдовзі почнуться молитви.

— Мамо, ми не хочемо ще спати. Можна, ми послухаємо молитви?

— Тітонько Хлоє, прибери це, нехай вони послухають, — сказав Джордж, наполегливо копнувши ногою висунутий ящик.

Тітонька Хлоя з великим задоволенням сховала постіль.

Невдовзі до кімнати почали сходитись абсолютно різні люди, від сивоволосого вісімдесятилітнього патріарха до п'ятнадцятирічних дівчат і хлопців. Спочатку присутні трішки потеревенили про останні новини, а згодом, на втіху всім присутнім, розпочались співи. Попри те, що дехто з присутніх гугнявив, — це не могло зіпсувати враження від співу природно гарних голосів. Іноді співали загальновідомі і знані усіма церковні гімни, а часом звучали дикі народні мелодії невідомого походження, перейняті на релігійних зібраннях під відкритим небом. Під час співів одні сміялися, інші плакали, а декотрі з присутніх потискали одне одному руки або радісно кивали головою, так ніби вже потрапили до землі обітованої.

Джордж, який був досить здібним хлопчиком і добре пам'ятав уроки релігії, отримані від матері, неабияк тішився загальною увагою до себе і час від часу пояснював слова гімнів з усією серйозністю та урочистістю. Молодь захоплювалась ним, а літні люди його благословляли.

Однак справжнім патріархом у релігійних справах поміж найближчих сусідів вважався дядько Том. Оскільки він був від природи високоморальною людиною і значно вирізнявся серед своїх товаришів широтою світогляду та розумовими здібностями, його шанували і сприймали майже як духовну особу. Ніщо не могло зрівнятися зі зворушливою простотою і дитячою щирістю молитви дядька Тома, яку він збагачував словами зі Святого Письма, але усвідомлював як власну, тому, здавалося, що вона ллється з найпотаємніших глибин його ества.

У той час, як описані події відбувались у хатині дядька Тома, в панському будинку розгорталась зовсім інша сцена.

Містер Шелбі та работоргівець сиділи у тій самій вітальні за столом, на якому були розкладені папери та письмове знаряддя. Господар будинку рахував, розкладені перед ним пачки купюр і передавав їх Гейлі, котрий також їх перелічував.

— Байдуже, — промовив работорговець. — А тепер підпишіть ось тут.

Містер Шелбі квапливо підсунув до себе купчі, похапцем підписав їх як людина, що прагне якнайшвидше завершити якусь небажану справу, і разом із грошима передав їх работорговцю. Гейлі вийняв зі старенького портфеля якийсь папірець, бігцем проглянув його і вручив містеру Шелбі, котрий схопив той документ з ледве стримуваним нетерпінням.

— Тепер справу зроблено, — мовив работорговець, підводячись з-за столу.

— Гейлі, — звернувся до нього містер Шелбі, — сподіваюсь, ви не забудете своєї обіцянки не продавати Тома, доки не дізнаєтесь, в чії руки його віддаєте?

— Я намагатимусь прилаштувати Тома до гарних господарів, а сам не кривдитиму його, можете про це анітрохи не тривожитись.

Зважаючи на основні принципи людяності, детально викладені Гейлі напередодні, містер Шелбі не йняв цьому віри, але оскільки вже

нічому не можна було зарадити, він попрощався з работорговцем і, залишившись на самоті, запалив сигару.

*** Джордж Вашингтон (1732–1799) — головнокомандувач Континентальної армії під час війни за незалежність Північно-Американських штатів від Англії, перший президент США у 1789–1797 рр.

Розділ V

В ЯКОМУ ПОКАЗАНО, ЯК ПОЧУВАЄТЬСЯ ЖИВА ВЛАСНІСТЬ ПРИ ЗМІНІ ГОСПОДАРЯ

Пізно ввечері містер і місіс Шелбі повернулись до своєї кімнати. Містер Шелбі, вмостившись у великому кріслі, переглядав кілька листів, що надійшли удень, а його дружина стояла перед дзеркалом і розпускала волосся. Зауваживши, що Еліза бліда і втомлена, місіс Шелбі відпустила її і звеліла йти спати. Раптом вона згадала свою вранішню розмову зі служницею і, повернувшись до чоловіка, ніби знічев'я, запитала:

— Артуре, а хто цей нечемний чоловік, який обідав у нас сьогодні?

— Його звати Гейлі, — відказав містер Шелбі, не відриваючи очей від листа. — Впродовж моєї останньої поїздки до Натчеза у мене були з ним деякі справи.

— І лише тому він поводитьсь у нас, ніби вдома, і залишається на обід?

— Я запросив його на обід, оскільки у мене були з ним деякі розрахунки.

— Він работоргівець? — запитала місіс Шелбі, помітивши, що її чоловік чимось занепокоєний.

— Ну, що ти, люба, звідки ти таке взяла? — промовив Шелбі, здійнявши на неї погляд.

— Та так, пусте... Еліза після обіду була дуже схвильована, вона плакала і стверджувала, що чула, як ти розмовляв з работоргівцем і він хотів купити її хлопчика. От, кумедна маленька квочка!

«Доведеться в усьому зізнатися, — подумав містер Шелбі, — і краще за все зробити це одразу.»

— А я сказала Елізі, — продовжувала місіс Шелбі, — що то все дурниці, оскільки ти взагалі не маєш справ з работорговцями і,

звичайно ж, не збираєшся продавати своїх людей, тим паче, тому одороблу.

— Справді, Емілі, — відповів їй чоловік, — я завжди так говорив і донедавна так думав, однак мої справи в такому жалюгідному стані, що, боюсь, цього не уникнути. Я мушу продати когось зі своїх людей.

— Тому вилупку? Неможливо! Ви жартуєте, містере Шелбі.

— Мені дуже шкода, що доводиться все це тобі говорити, — промовив містер Шелбі, — але я погодився продати Тома.

— Що? Продати нашого Тома? Цього доброго і відданого слугу, який вірно служив тобі з самого дитинства? О, містере Шелбі! Хіба ви не обіцяли сотні разів дати йому свободу? Після цього я ладна повірити у все, що завгодно! Навіть у те, що ви здатні продати маленького Гаррі — єдину дитину бідолашної Елізи! — вигукнула місіс Шелбі з жалем і обуренням.

— Що ж, ти мусиш знати усе. Я вже продав їх обох — Тома і Гаррі. Проте хіба можна вважати мене негідником лише за те, що й усі інші роблять щодня?

— Але чому ти обрав саме цих двох, якщо тобі взагалі треба було когось продавати?

— Тому, що работорговець саме за них запропонував найвищу ціну. Гейлі хотів купити Елізу, її він оцінював найдорожче, але я навіть і чути про це не схотів, шануючи твої почуття. Отже, зважай хоча б на це.

— Пробач мене, любий, — мовила місіс Шелбі, опановуючи себе. — Все це аж занадто несподівано. Але чому б нам не скоротити наші витрати? Я згодна на будь-які обмеження і незручності. Як же я дивитимусь у вічі нашим людям, коли заради мізерного прибутку ми продамо таку добру, гідну і віддану людину, як нещасний Том, і вмиль зневажимо ті цінності, котрі ми вчили його любити і поважати. Я часто говорила з Елізою про її хлопчика, роз'яснювала, у чому полягає її обов'язок матері-християнки, навчала, як доглядати за ним, молитися за нього, прищеплювати йому християнські чесноти. Я переконувала її, що людська душа найдорожча за усі багатства світу. Що ж я тепер скажу їй, якщо ми віднімемо у неї сина і продамо тому нищому, безсоромному торговцю, занапастивши душу й тіло дитини? Якби я тільки могла врятувати хлопчика Елізи, я віддала б усе, що маю!

— Мені дуже шкода, Емілі, що ти береш усе це так близько до серця, — промовив містер Шелбі, — однак маю сказати з усією відповідальністю, що вже нічого не вдіяти — я безсилий будь-що змінити. У мене не залишалось вибору, я мусив продати цих двох рабів, інакше втратив би все наше майно. Гейлі заволодів моїм векселем і, якби я не заплатив негайно зазначену суму, він перетворив би нас на жебраків. Якщо тебе так засмучує продаж Тома і Гаррі, що б ти сказала, коли б довелось продати абсолютно усе.

Місіс Шелбі застигла, наче в неї влучила блискавка. Нарешті вона повернулася до туалетного столика, затулила обличчя руками і болісно застогнала.

— Прокляття Боже лежить на рабстві! Навіки прокляті і раби, і їх господарі! А я наївна сподівалась, що можна зробити щось хороше в межах цього смертоносного зла. При наших законах, навіть володіти рабом — це вже гріх. До того ж, тепер наш вірний Том і хлопчик Елізи належатимуть такій нікчемній людині, як той Гейлі!

— Зрозумій, любя, мені вкрай важко далось це рішення. Моторошно навіть згадати про те, що Гейлі хоче вже завтра забрати своїх рабів. Вранці я сяду на коня і подамся деінде, мені несила бачитись з Томом. Також було б дуже добре, якби і ти кудись поїхала, взявши з собою Елізу, нехай все станеться без неї.

— Ні, — заперечила місіс Шелбі, — я не хочу бути причетною до такої ганебної справи. Я піду до бідолашного старого Тома і спробую якось його втішити. Хай допоможе йому Бог в його горі! Принаймні нехай знає, що його господиня плаче разом з ним. А про Елізу мені нестерпно навіть думати. Господи, пробач нас! За що нам випало таке жорстоке випробування?

Містер і місіс Шелбі аж ніяк не здогадувались, що їх розмову чула іще одна людина.

З кімнатою подружжя сполучалась велика вбиральня, двері якої виходили в коридор. Коли місіс Шелбі відпустила Елізу відпочивати, гарячково схвильована молода мати згадала про ту вбиральню. Вона заховалася там і, приклавши вухо до дверної щілини, не пропустила жодного слова з тієї розмови.

Коли голоси змовкли, Еліза тихенько вийшла зі своєї схованки і почала прокрадатися коридором. Бліда і охоплена дрожем,

з насупленим обличчям і стиснутими губами, вона стала абсолютно несхожою на ту скромну сором'язливу жінку, якою була напередодні. Вона обережно проминула коридор і увійшла до своєї кімнати. На ліжку спав Гаррі, його довгі кучері недбало розкинулись по подушці, рожеві губи були напіврозтулені, маленькі пухкенькі рученята лежали поверх ковдри, а гарненьке сонне личко, ніби сонячний промінь, осявала посмішка.

— Бідолашний мій хлопчику! Нещасна дитино! — стиха промовила Еліза. — Вони продали тебе. Але твоя мама порятує тебе!

Ані сльозинки не зронила вона на подушку сина. В такі страшні хвилини серце не здатне плакати, воно кривавиться мовчки.

Еліза схопила шматок паперу та олівець і поспішно написала:

«О, пані! Дорога моя пані! Не вважайте мене невдячною і, будь ласка, не думайте про мене погано. Я чула все, про що ви говорили з господарем сьогодні ввечері. Я намагатимусь врятувати свого сина. Сподіваюсь, ви не триматимете на мене зла. Нехай благословить вас Бог за вашу доброту!»

Швидко згорнувши листа і підписавши його, вона підійшла до комода, збрала невеличкий пакунок одягу для сина і міцно прив'язала його хусткою собі до пояса. Дуже важко було розбудити Гаррі, однак після декількох спроб він підвівся і став гратися іграшковим папугою, допоки Еліза одягалась.

— Куди ти збираєшся, мамо? — запитав хлопчик, коли Еліза підійшла до ліжка, тримаючи в руках його пальто і капелюшок.

— Тихіше, синочку, — промовила вона. — Вони можуть почути тебе. Один лиходій хоче забрати маленького Гаррі у мами, відвести у непроглядну темінь і залишити там. Однак матуся не допустить цього, ми втечемо разом.

Так примовляючи до малюка, Еліза одягла його, взяла на руки і, прохаючи сина нічого не говорити, нечутно вийшла крізь двері, що вели на веранду.

Надворі стояла світла, морозяна, зоряна ніч. Молода мама загорнула малюка в шаль і він, притихлий від несвідомого страху, обхопив руками її шию. За кілька хвилин вони підійшли до хатини дядька Тома й Еліза легенько постукала у вікно.

По завершенню молитов дядько Том якийсь час співав сам, тому вони з дружиною ще не спали.

— О, Господи! Хто ж це може бути? — вигукнула тітонька Хлоя. — Здається, це Ліззі. Зараз я відчиню їй.

Коли Еліза увійшла, світло запаленої Томом свічки, впало на її змучене обличчя і ошалілі очі.

— Що з тобою, Ліззі? Ти часом не захворіла?

— Дядечку Томе, тітонько Хлоє, я тікаю звідси і забираю свого синочка. Господар продав його.

— Продав? — разом вигукнули вони, підіймаючи руки догори.

— Так, продав, — твердо сказала Еліза. — Сьогодні ввечері я сховалась у вбиральні, яка поряд з кімнатою господині, і чула, як господар сказав їй, що продав мого Гаррі і вас, дядьку Томе, работоргівцю. Також господар хоче вранці сісти на коня і поїхати з дому, перед тим, як торговець прийде забрати вас.

— Боже праведний, змилуйся над нами! — вигукнула тітонька Хлоя. — Чим же він розгнівив господаря, що той вирішив продати його?

— Дядько Том не вчинив нічого поганого. І господар не став би його продавати з доброї волі. Господиня щосили намагалась за нього заступитися, але пан сказав, що вже нічого не вдіяти, бо він заборгував работоргівцю і той мав над ним владу. Якби господар не заплатив необхідної суми, йому довелось би продати землю та всіх людей і поїхати звідси. Я вчиняю недобре, залишаючи господиню, однак не маю іншого вибору. Вона сама говорила, що душа найдорожча в світі. В мого хлопчика теж є душа і я нікому не дозволю згубити її.

— Послухай, чоловіче, чому б і тобі не втекти разом з Ліззі? Невже ти хочеш дочекатися, коли тебе повезуть вниз по ріці і продадуть на Південь, де негрів виснажують непосильною працею і голодом? В тебе ж є перепустка.

— Ні, ні, я не тікатиму, — заперечив дядько Том. — Нехай Еліза йде, вона має на це право, я не стану її відмовляти. Однак ти чула, що сказав господар! Якщо не продати мене, то доведеться продати все майно та інших людей. То нехай мене продають. Не треба засуджувати господаря, він подбає про тебе і наших бідолашних...

Том повернувся до грубого саморобного ліжка, в якому лежали маленькі кучеряві голівки і його голос затремтів. Він відкинувся на спинку стільця, затуливши обличчя своїми великими руками. Важкі, хрипкі й нестримні ридання вирвались з його грудей і рясні сльози потекли крізь пальці на підлогу.

— Сьогодні я бачилась із чоловіком, — промовила Еліза, зупинившись в дверях, — але тоді я ще не знала, яке лихо спіткає мене. Він украй зневірився і збирався тікати. Якщо зможете, перекажіть йому, будь ласка, що ми з Гаррі теж втекли і спробуємо дістатися Канади.

Вони обмінялися ще кількома словами і побажаннями, а потім Еліза, взявши на руки свого здивованого і наляканого сина, попрямувала в ніч.

Розділ VI

ВІДКРИТТЯ

Після тривалої розмови напередодні ввечері, містер і місіс Шелбі прокинулись пізніше, аніж зазвичай.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ